Een Romeinse schooldag uit een Romeins schoolboek

Hier volgt een aantal passages uit een *colloquium*, een schoolboektekst uit de Oudheid. Het originele doel van dit soort schoolboeken was om kinderen en later ook volwassenen Grieks of Latijn te leren spreken. In het onderstaande voorbeeld gebeurt dit aan de hand van de beschrijving van een typische schooldag. De beschrijving wisselt constant tussen de verleden en de tegenwoordige tijd, zodat allerlei werkwoordsvormen geoefend konden worden.

De Latijnse tekst is overgenomen uit A.C. Dionysiotti, 'From Ausonius' Schooldays? A Schoolbook and Its Relatives', *JRS* 72 (1982) 83-125, blz. 97-101, waarin ook een Engelse vertaling gegeven wordt. Meerdere colloquia zijn uitgebreid toegelicht en vertaald door Eleanor Dickey in *The Colloquia of the Hermeneumata Pseudodositheana* uit 2015 en haar publiekswerk *Stories of Daily Life from the Roman World* uit 2017. De Nederlandse vertaling is van Kevin Hoogeveen die tijdens het vertaalproces dankbaar enkele verbeteringssuggesties van Elsa Lucassen heeft verwerkt.

Korte passages uit dit colloquium stonden centraal in een lesprogramma voor de basisschool ontworpen in het kader van het onderzoeksproject *Lived Time in Late Antique Egypt* (Universiteit van Amsterdam). Door langere passages te gebruiken, eventueel in het Latijn, is deze les ook aan te passen voor gebruik in het middelbaar onderwijs. In de passage hieronder is enkel de Latijnse tekst gegeven met Nederlandse werkvertaling.

Inleiding (1-2)

Conversatio, usus cotidianus, debet dari omnibus pueribus et puellis, quoniam necessaria sunt minoribus et maioribus, propter antiquam consuetudinem et disciplinam. Sic incipiam scribere, ab exordio lucis usque ad vesperum.

Op school (18-22; 27-30, 32-40)

Eo foras ad auditorium calculatoris, notarii, Graeci, Latini, oratoris. Intravi in scholam et dixi: Ave magister, ave praeceptor. Et ille me resalutat. Dat mihi manuale et iubet me legere apud se paginas quinque; et legi certe et nobiliter. Tunc alio dedi. Postea redeo ad

Inleiding

Instructie voor gedrag, voor dagelijks gebruik, moet gegeven worden aan alle jongens en meisjes, omdat dit noodzakelijke dingen zijn voor kleinen en groten volgens oude gewoonte en goed gebruik. Zo zal ik beginnen te schrijven, van zonsopgang tot de avond.

Op school

Ik ga naar buiten richting het lokaal van de wiskundeleraar, de schrijfvaardigheidsdocent, het Grieks, het Latijn, de redenaar. Ik ging de school binnen en zei: hallo meester, hallo leraar. En hij groet mij terug. Hij geeft me een handboek en draagt me op om hem vijf bladzijden voor te lezen; ik las zelfverzekerd en duidelijk. Toen gaf ik [het boek] aan een ander. Hierna ga ik

subdoctorem. Saluto illum et condiscipulos, et illi me resalutaverunt. Tunc sedi in loco meo, super scamnum aut sellam aut gradum aut scamellum aut cathedram. Sedente me porrigit puer meus scriniarius, pugillares et thecam graphiorum, praeductale, tabulam et lupinos. (…) Deleo et praeduco ad superpostum, et scribo, et ostendo doctori meo. Et laudavit me quod bene scripsi. Relego quod scripsi ad distinctum. Recito. Recitavi prior te. Mentiris. Non mentior. Si verum dicis, dixit mihi meus paedagogus, eamus domum, ut possimus ire ad Graecum et ad grammaticum. Deinde ad ceroma dimittuntur, ad Latina studia et ad Graeca. Intravimus scholam Graeci et auditorium grammatici. Edisco scripta mea. Si paratus sum, statim reddo; sin autem, iterum lego. (…) Accepi lectionem, versus, glossulas. Explanatur mihi ignotus liber aut ignota lectio. Expositio traditur. Accipio locum, et alii mecum extemporalem, ceteri accuratum reddunt. Minores interpretamenta et syllabas, sermonis declinationem, artem omnem, sermonem exercent apud subdoctorem: casus nominum, genera nominum, numeros, figuras, vocabula per litteras, litteras, vocales et semivocales et mutas. Deinde universa pertranseunt, sed et capitula nominum, partes orationis octo. Sic fit silentium. Eunt priores ad

terug naar de hulpleerkracht. Ik groet hem en mijn klasgenoten, en zij groetten mij terug. Toen zat ik op mijn plek, op een bank, of een stoel, of een (trap)trede, of een krukje, of een zetel. Terwijl ik zit reikt mijn jongen me mijn boekentas, schrijftafeltjes en etui, pen, wastafeltje en wolfsbeentjes.[i] (…) Ik maak [het schrijfplankje] leeg en richt het volgens het voorbeeld in, en schrijf, en toon het aan mijn leraar. En hij prees me, omdat ik goed schreef. Ik herlees wat ik schreef tot de markering. Ik draag voor. Ik droeg eerder voor dan jij. Je liegt. Ik lieg niet. Als je de waarheid spreekt, zei mijn opvoeder tegen mij, laten we dan naar het huis gaan[van de docent], zodat we naar Griekse les en naar de grammaticus kunnen. Vervolgens worden we naar het worstelperk[ii] gestuurd, naar Latijn, naar Grieks. We gingen de Griekse school en het lokaal van de grammaticus binnen. Ik leer mijn schrijfsels uit het hoofd. Zodra ik klaar ben, draag ik het voor; zo niet, lees ik het nog eens. (…) Ik kreeg een stukje tekst, een vers, commentaren. Mij wordt een onbekend boek of tekstfragment uitgelegd. De uitleg wordt onderwezen. Ik neem plaats, en sommigen dragen met mij onvoorbereid voor, anderen zorgvuldig. De jongere leerlingen oefenen tekstuitleggingen en lettergrepen, de vervoeging van een woord, iedere vaardigheid, conversatie bij de hulpleerkracht: de naamval van zelfstandig naamwoorden, het geslacht van zelfstandig naamwoorden, getallen, stijlfiguren, woorden letter voor letter, letters, klinkers en halfklinkers en stomme klinkers. Vervolgens komen algemene zaken voorbij, maar ook de hoofdzaken van de zelfstandig naamwoorden en de acht fasen van een

magistrum, legunt lectione de Iliade, aliam de Odysseia. Accipiunt locum, suasorium, controversiam, historiam, comoediam, narrationes, omnem industriam orationis, causas Troici belli, materiam recitationis, redictationes: actiones Tullianas, Maronem, Persium, Lucianum, Statium, duo bella, Terentium, Sallustium, tres comoedias, Theocritum, Thucydidem, Demosthenem, Hippocraten, Xenophontem et Cynicos. Tunc revertitur quisque, in suo loco considunt. Quisque legit lectionem sibi subtraditam; alter scribit, alter meditatur. In ordinem recitant quisque pro posse. Si quis bene recitavit, laudatur, si quis male, coercetur. Fit dimissio: dimittimur circiter horam septimam. Iubente praeceptore surgunt minores ad syllabas, et nos recitamus dictatam et versus ad subdoctorem; reddunt nomina et interpretamenta, scribunt lectionem. Secunda classis relegit. Et ego in prima, ut sedimus, pertranseo commentarium meum, et lexeis et artem. Clamatus exivi foras. Dimisit nos praeceptor, et dedit ferias in crastinum. Quisque regreditur domi.

redevoering. Zo wordt het stil. De eersten gaan naar de meester, ze lezen een stukje uit de Ilias, een ander stukje uit de Odyssee. Ze krijgen een passage, een redevoering, een fictief juridisch geschil, een geschiedwerk, een komedie, betogen, de hele voorbereiding van een redevoering, de oorzaken van de Trojaanse oorlog, iets om voor te dragen, en zaken om opnieuw voor te dragen: de rechtszaken van Cicero, Vergilius, Persius, Lucianus. Statius, twee oorlogen, Terentius, Sallustius, Plautus' drie komedieën, Theocritus, Thucydides, Demosthenes, Hippocrates, Xenophon en de Cynici. Daarna keert eenieder terug, ze zitten elk op hun eigen plaats. Eenieder leest het fragment dat hem was onderwezen; de één schrijft, een ander denkt na. Op volgorde reciteert iedereen naar vermogen. Wie goed voorlas, wordt geprezen, wie slecht (voordraagt), wordt gecorrigeerd. Dan is er het afscheid: we mogen rond het zevende uur vertrekken. Op de aanwijzing van de leraar staan de jongere leerlingen op om lettergrepen op te zeggen, en wij dragen een dictaat of een vers voor aan de hulpleerkracht; zij dragen zelfstandige naamwoorden en tekstinterpretaties voor, zij schrijven een tekstfragment op. De klas neemt minder belangrijke dingen nog eens door. Ik kom als eerste, zodra we zitten, mijn commentaar door, en de woorden en de opdracht. Juichend ging ik naar buiten. De leraar stuurde ons naar huis en gaf ons tot morgen vrij. Ieder keert terug naar huis.

[i] De 'jongen' is waarschijnlijk een onvrije dienaar, een tot slaaf gemaakte. Wat de wolfsbeentjes betreft: kinderen gebruikten botjes in spelletjes.
[ii] Letterlijk 'de zalving', hier overdrachtelijk gebruikt.